

Om dokumentasjon av bannevokabular i *Norsk banneordbok*

Ruth Vatvedt Fjeld

To make a complete dictionary of swear words in a language is a difficult, or maybe impossible, task. My work with compiling *Norsk banneordbok* was nevertheless an attempt to catch the most used cursing vocabulary in the Norwegian language and describe its meaning, etymology and use in a traditional dictionary. The article describes how I collected the material, which methods I chose, several difficulties encountered in the editing process, and how I tried to solve them.

1. Innledning

Det kan være forskjellige grunner til at det er uenighet om visse ord, altså at de regnes som kontroversielle. Mange kontroversielle ord i norsk er forbundet med forbud knyttet til noe som skal regnes som hellig, slik det er formulert i kristendommens andre bud: «Du skal ikke misbruke Herren din Guds navn». Det diskutale oppstår når man ikke tilhører eller respekterer den religionen der tabuet er formulert. Å gjøre det er å bryte et religiøst tabu. Andre tabuer er omdiskutert fordi de kan ha en fornærmende kraft på grunn av nedvurdering av personers etniske opphav, seksuelle legning eller annet som i en kultur (eller ukultur) blir oppfattet som avvik eller lyter.

Felles for de kontroversielle ordene er at de ofte mangler leksikografisk beskrivelse, eller at deres kommunikasjonsmessige funksjon er dårlig dokumentert. Det har særlig vært tilfellet for banneordene i de nordiske språkene. Internasjonalt har man vært mer åpen for å dokumentere banneordene, særlig i engelsk, men

da er banneordene ofte omtalt som slang, seksuelt språk, skitne ord, fornærmelser eller invektiver. Å dokumentere dette spesielt kontroversielle ordforrådet har imidlertid alltid vært problematisk for leksikografene. I sitt store arbeid *A Dictionary of the English Language* (1755) formulerte Samuel Johnson problemet slik: «Lexicographers were caught in a dilemma between inclusiveness and ‘decency’.» Det samme dilemmaet har tydeligvis redaksjonene i ordbøker som *Oxford English Dictionary* (1884–1928) og *Webster III* (1961) også hatt – også i de ordbøkene er nemlig de styggeste ordene utelatt.

Banneordene anses fortsatt som tabu, altså unevnelige, i ordbøkene. En måte å beskrive tabuordene på har vært å lage spesialordbøker. Relativt tidlig dokumentasjon av banning er Robert Graves (1936) og Ashley Montagu (1973) samt Geoffrey Hughes (1984, 2006). Men ingen av disse er ordbøker i vanlig forstand med forsøk på en fullstendig lemmaliste; de er mest artikler om banning som fenomen med mer eller mindre utfyllende eksempellister.

2. Tidligere dokumentasjon av nordiske banneord

Det er gjort lite for å dokumentere det nordiske bannevokabularet, og særdeles lite når det gjelder det norske. Danske Otto Jespersen skrev en interessant artikkel, *Om banden og sværgen. Iagttagelser om ederes sproglære*, i festskriftet til folkeminneviteren H.F. Feilberg (Jespersen 1911), og svenske Elof Hellquist (1918) viet banneordene et helt kapittel i boka *Om namn och titlar, slagord och svordomar*. Begge er generelle beskrivelser av banneformlene med hovedvekt på syntaks og etymologi, men de gir samtidig dokumentasjon på en del av vokabularet. Det samme gjelder boka *Om svordomar i svenskan, engelskan och arton andra språk* (Ljung 1984), som gir

en omfattende og interessant beskrivelse av og forklaring på mange banneord. Men boka er ikke ordnet som en ordbok med lemmalister der man kan slå opp og finne forklaring på et uttrykk man har hørt. Man må lese ganske mye for å finne svar dersom man leter etter et spesifikt uttrykk. Den svenske *Fula ordboken* (Dagrin 1985) handler egentlig ikke om banning, men om ordforrådet på tabuområdet sex, og har en ordlistedel som er tematisk ordnet etter «fittord, kukord, knullord». Dette er ord som også brukes i en del banning, så den er til en viss grad relevant.

Magnus Ljung har utgitt *Svordomsboken* i flere utgaver og versjoner. Førsteutgaven fra 1984 kom i norsk oversettelse i 1987. En utvidet svensk utgave kom i 2006. Den er redigert som en ordbok, men har bare noen få lemmaer som har ekvivalenter fra hele 23 språk; altså er det en flerspråklig spesialordbok. Sånn sett kan den være en god hjelp for oversettere, men den dokumenterer i mindre grad de enkelte lemmaenes opphav eller bruk.

Lars og Martin Melins *Norstedts förbjudna ordbok* (1996) er en typisk kommersiell ordbok, der salgspotensialet er særlig vektlagt i redigeringen (jf. Fjeld & Harildstad 2000:56). Boka har ca. 150 banneord som er satt opp i en lemmalister for hvert av de åtte språkene ordboka dekker, slik at alle blir gjentatt åtte ganger med forskjellig tilgangsstruktur. Lemmaseleksjonen er tvilsom, og av de 150 valgte er bare 12 å regne som tabubrytende banneord. Resten er slanguttrykk.

En ordliste over banning er også *Svensk og dansk bandeordbog*, utgitt av Öresunds översettningsbyrå. Den inneholder ca. 200 danske og 150 svenske banneord, klassifisert i tematiske grupper. Banneordene er innsamlet fra Internett i 2007. Lemmaene har ingen definisjoner eller forklaringer og er ikke ordnet etter ekvivalenter. Dette er ingen ordbok i egentlig forstand, men er mer en inventarliste over et tilfeldig utvalg av svenske og danske banneord.

Som oversikten viser, er det utgitt flest svenske banneordbøker, men få kan kalles ordbøker i ordets rette forstand. Selv om flere

presenterer gode studier av banneord og banning som sådan, fins det ingen vanlig redigert spesialordbok over banneord.

Da jeg ble spurt om jeg ville lage en ordbok over norske banneuttrykk av Humanist forlag i 2016, tok jeg det derfor som en spennende utfordring. Jeg hadde tidligere utgitt flere artikler om banning i norsk, men ikke gjort forsøk på å dokumentere det norske bannevokabularet. Man kan kanskje spørre seg om det er noe poeng i å lage en ordbok over banneuttrykk, som jo først og fremst er en muntlig og spontan del av ordforrådet, som mange helst ikke vil vite noe av, og som unndrar seg normering og standardisering. Banning er i normeringssammenheng å regne som språkets utmarker (jf. Fjeld 2018:9), der normering ikke er relevant. Jeg mener likevel det er flere grunner til å utforske og dokumentere dette spesielle ordforrådet. For det første fins det ingen leksikografisk beskrivelse av det norske banneordforrådet, og de relativt få banneordene som er med i vanlige ordbøker, er ofte dårlig eller utilstrekkelig forklart. Et eksempel på det er uttrykket *drit* og *dra*, som i *Det Norske Akademis ordbok* fra 2018 kun er forklart med synonymdefinisjonene 'kutt ut' og 'ryk og reis'. Det samme uttrykket er ikke med i andre norske ordbøker i det hele tatt, så vidt jeg har kunnet se.

Otto Jespersen pekte allerede i 1911 på at det er utrolig lite folk flest vet om de banneuttrykkene de anvender, enten det dreier seg om deres etymologiske opphav eller deres historiske funksjon. Med hans egne ord: «Eder aflægger mangfoldige vidnesbyrd om, hvor tankeløst folk bruger deres modersmål» (1911:34). Mitt arbeid med *Norsk banneordbok* (Fjeld 2018) er ment å være et bidrag til å bedre denne kunnskapen, som i hvert fall ikke har økt over de drøyt hundre år som har gått siden Jespersen formulerte dette. For andrespråksbrukere av norsk kan det også være nyttig å få forklaring på hva disse høyfrekvente ordene betyr, hvilke tabuer de forskjellige uttrykkene bryter, og i hvor sterk grad. Hensikten med ordboka er rett og slett å gi folk mer kunnskap om banneuttrykke-

nes kommunikasjonsmessige verdi. Det faglige målet med ordboka er å dokumentere ord og uttrykk i norsk banning, gi informasjon om kulturelt og språklig opphav med betydningsforklaring, samt gi informasjon om bruk og bruksverdi på en måte som er tilpasset det allmenne publikum.

3. Hva er banning?

Det er flere problemer med å kartlegge hvilke lemmaer som skal være med i en banneordbok. Én ting er at man ikke kan finne lemmaer som sorteres ut automatisk fra et korpus eller en tekstmengde som man kjører frekvensanalyse på, for deretter å lemmatisere alle ord som har en viss spredning og frekvens, slik moderne ordbøker lages i dag. Det betyr i praksis bare at jeg ble satt tilbake til leksikografisk metode før dataalderen. I tillegg var det ikke nok å lete i vanlige tekster, da det meste av banning foregår spontant og muntlig. Jeg måtte søke etter alternative kilder.

Et stort problem var dessuten at det ikke uten videre er lett å bestemme hva banning er. De fleste som har skrevet om banning, har utelatt å presentere en definisjon, og de som har, har sprikende definisjoner av fenomenet. Ljung (1987:24) presenterer en pragmatisk definisjon: «Banning er uttrykk som antas å signalisere visse følelser eller holdninger gjennom bruk av tabubelagte ord i overført betydning.» Denne definisjonen er vag og relativ og dermed lite anvendbar for å identifisere banneuttrykk. Ljung kom fram til sin definisjon ved en åpen spørreundersøkelse der informantene skulle bruke sin intuisjon for å beskrive hva de mente var banning. Den seneste utgaven av *Svordomsboken* (2006) har utelatt denne definisjonen. Ljung sier der at det sannsynligvis er umulig å finne en forklaring som passer til alle typer banning. Han legger likevel vekt på ett kriterium, nemlig at man banner fordi man vil gi større tyngde og kraft til det man sier (Ljung 2006:85).

Et ekstra problem med avgrensning av banning er at det kan være vanskelig å vurdere om et uttrykk er blitt så semantisk avbleket at det ikke kan regnes som banning, selv om etymologien viser at det en gang har vært svært tabubelagt. Et typisk eksempel er uttrykket *ja så menn*, der de færreste har noen fornemmelse av at *menn* i dette uttrykket refererer til 'de hellige menn', altså de som er opphøyet av kirken til å stå mellom Gud og den vanlige menneskelheten.

Den mest anvendbare beskrivelsen av hva banning er, finner jeg hos Hughes (1984:XVI), som trekker opp en akse over synkende grad av akseptabilitet i ytringer om det hellige – fra bønn, via vitnesbyrd, trollbinding og eder, og videre til det helt tabubelagte. Akseptabilitet henger sammen med at jo mer hellig referenten i et uttrykk er, jo større brudd på akseptabel språkbruk ligger det i uttrykket. Det innebærer at de verste brudd er vanhelligelse av selve guddommen, og de mindre sterke tabubrudd er å nevne det som presteskapet eller andre maktavere har definert som ujevnelig. Det aller helligste i kristendommen, som historisk har vært svært toneangivende for norsk og nordisk banning, er å bruke Guds navn som forbannelse eller sinneuttrykk i stedet for i ydmyk påkallelse og bønn. Det vil si å vanhellige Gud. Deretter er det å nedvurdere Jesu pine og død på korset et svært sterkt tabubrudd. Her kunne eufemiserende omskriving skje helt til det ukjennelige. Uttrykket *beskanlari*, som fortsatt er i bruk i Nord-Norge, er det for eksempel vanskelig å finne nøyaktig forklaring på, og det er vanskelig å vise hvordan formen har oppstått. Moderne norsk banning har i sekulariseringens tid nok endret seg slik at vanhelligelse ikke er så tabuisert som rasistiske utsagn eller obscønt språk. Denne holdningsendringen har gått fort for seg – det er bare ca. 35 år siden Hughes presenterte sin akseptabilitetsakse. Selvsagt er sekulariseringsprosessen forskjellig i ulike miljøer, men i det store og hele vil nok folk reagere mindre på at noen sier «pinadø» eller «herjesus» i dag, enn om de sier «fuck you» eller «motherfucker».

Og få reagerer om noen oppgitt eller irritert utbryter «herregud!». Endringen kan også skyldes den sterke globaliseringsprosessen som foregår i vår tid, der man stadig må forholde seg til ukjente religioner og livssyn, og der de genuint kristne tabuene ikke blir oppfattet som enestående tabuer.

4. Kilder og metoder

Hvis man skal lage en ordbok over banneuttrykk, må man først bestemme seg for hva som skal regnes som banneord. I tidligere litteratur på fagfeltet er det ofte sammenblanding av banning, skjellsord og slanguttrykk. Det var altså ikke lett å finne fram til lemmalisten i *Norsk banneordbok*. De mest sentrale banneordene kan man selvfølgelig ta ut fra sitt eget hode, som forskjellige betegnelser på det hellige, på det onde og på tabuer relatert til sex eller kroppslige funksjoner. Men har man studert banning grundig, ser man at det er et hav av omskrivninger og eufemiseringer som ikke direkte inneholder betegnelsene *gud*, *faen*, *forbanna*, *dritt* m.fl., men som likevel er banning. Veldig mange uttrykk er leksikalsk formørket for dagens brukere. Og selv om man søker på disse ordene i et vanlig tekstkorpus, vil man kanskje bare finne en brøkdel av dem som er i muntlig bruk.

Utgangspunktet mitt ble derfor først å bruke introspektiv metode, det vil si at jeg skrev ned alle banneuttrykk jeg kom på, også hver gang jeg selv brøt ut i en ed eller et tabubelagt ord. Jeg regner ikke meg selv som frekvent bruker av banneord, men det er utrolig hvor ofte de fleste av oss bruker ekspletive uttrykk som er eller har vært tabubelagt, og jeg måtte bevisstgjøre meg selv på når det skjedde. Det førte til at jeg ofte undret meg over mitt eget ordvalg og hva det egentlig refererte til. Som språkkonsulent for Norsk rikskringkasting i perioden 2000–2012 hadde jeg blant annet i oppdrag å registrere og slå ned på banning og andre tabuer

som forekom i sendingene, og fra det arbeidet hadde jeg en god samling av tabubelagte uttrykk. I tillegg ble jeg under arbeidet med ordboka mer og mer opptatt av andres banning, og noterte flittig etter hvert som jeg hørte folk sa noe jeg ikke allerede hadde registrert. Det var særlig på offentlig transport, i lunsjpauser på jobben og på vennetreff jeg fikk mange gode eksempler på norske banneord, og alle disse bannerne er jeg takk skyldig.

Som kilde brukte jeg ellers en rekke ordbøker og eventuelt redigeringsgrunnlaget deres. Blant annet benyttet jeg meg av seddelarkivet som var grunnlag for *Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet* (NO). I det omfattende materialet på 3,2 millioner sedler fra hele landet som var innsamlet fra 1930-åra og i prinsippet helt til prosjektet ble avsluttet i 2016, var det mange eksempler på banning som ikke var lemmatisert i selve ordboka. Jeg fant 179 sedler der innsenderen hadde merket oppslagsordet med forklaringen «eid», og dem har jeg gått grundig gjennom. En del av dem ble brukt i *Norsk banneordbok*, enten som eget lemma eller som variantlemma, eller som del av en definisjon. Men svært mange av de registrerte banneuttrykkene i seddelmaterialet var så lokale at de ikke egnet seg som oppslag i en generell spesialordbok. Noen var også så eufemisert at det var umulig å finne forklaring eller etymologi, og de ble dermed heller ikke tatt med i min spesialordbok. Men det ligger fortsatt et godt materiale i NOs seddelarkiv som kan utnyttes til dokumentasjon av norsk dialektal banning. Alle opplysninger i *Norsk banneordbok* som stammer fra dette materialet, er merket NO.

Ut over det brukte jeg både *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* og særlig *Norsk Riksmålsordbok* (NRO) med tilleggsbind. NRO har mye god etymologi og også en del relevante forklaringer og eksempler. Jeg brukte nettversjonen i ordbokportalen Ordnett.

De forskjellige ordbøkene brukte ulike og ofte flere bruksmarkeringer på kontroversielle ord. Jeg søkte opp lemmaer med markeringene *ed/eid*, *fam.*, *forsterk.* og *kraftuttr.* Om jeg på den måten

fant banneord som kom med i ordboka mi, er kilden oppgitt i artikkelhodet. Eksisterende ordbøker ble også konsultert på jakt etter forklaringer og etymologi. Referanse til kildene er systematisk oppgitt. I tillegg til norske oppslagsverk brukte jeg *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS) og *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) når forklaring eller annet jeg fant i mine kilder, ga hint om lån fra dansk eller svensk. Siden det har vært liten tradisjon for å ta med banneord i norske ordbøker, var det ikke så mange jeg fant der. Først og fremst var det NRO som ga tilslag, sannsynligvis fordi den særlig dokumenterer litteraturspråket. Banning blir jo ofte brukt for å antyde personers karakteregenskaper og annet i litterære tekster (jf. Stroh-Wollin 2008).

Den totale innsamlingen ga ca. 1200 banneuttrykk som ble ordnet i en egen database.

5. Banningens temaer

Alle utvalgte lemmaer ble sortert inn under fire hovedtemaer pluss en restkategori:

- Gud og andre referanser til det **celestiale** område
- Djevelen og andre referanser til det **diabolske** område
- **sex**, fertilitet og (kulturelt uakseptabel) kjønnslig omgang
- ekskrementer og sykdommer og andre referanser til det **fe-kale** område
- **andre overnaturlige krefter** som troll og førkristelige religioner

For den leksikografiske beskrivelsen var det svært nyttig å ordne banneordene tematisk. Hvert tema ble bearbeidet for seg, da svært mange banneuttrykk er variantformer relatert til samme begrep eller hovedord. Det gjorde det lettere å velge lemmaformer og å

lage samleartikler med henvisninger mellom relaterte og synony-me lemmaer.

Jeg skilte også mellom sverging (også kalt eder) og banning. Sverging er rettet mot taleren selv ved at han eller hun går i forbund med de onde maktene. Det kaller jeg egobanning. Banning, som egentlig er forbannelser og innebærer påkalling av overnaturlige krefter for å skade andre, blir kalt alterbanning (jf. Fjeld 2002). Historisk sett er dette to forskjellige språkhandlinger, men i moderne tid går de to funksjonene noe over i hverandre, blant annet fordi banneuttrykkene er semantisk avbleket, og jeg har derfor valgt å bruke termen banning for begge deler i ordboka og i denne artikkelen. Egobanning innebærer å skaffe seg en makt eller kraft som man egentlig mangler (derav betegnelsen «kraftuttrykk»), men som man kan få ved å love bort sjelen sin til de onde maktene etter døden. Dette ble også kalt forskrivelse eller å forskrive seg til fanden. Alterbanning er gjerne en type hevnaakt. Om man er sint på noen som er en selv overlegen eller overordnet og har makt over en, kan man ofte ikke gjøre noe annet enn å bruke språk eller tanke for å hevne seg og slik få utløp for sin frustrasjon. Derfor kan banning også kalles avmaktens språk (jf. Wyss 1984). Alterbanning kan fort fungere som en trussel, eller som en måte å fornede (det vil si gjøre mindre) noen man er sint på.

Banning blir dessuten gjerne brukt som middel til å konstruere eller markere egen identitet, slik man gjør med annet ordvalg. Men fordi banneord ofte er ekspletiver og semantisk avbleket og representerer forskjellig grad av tabubrudd, er de spesielt egnet nettopp som identitetsmarkering. Vi står ganske fritt i å velge de banneordene som vi synes passer for oss, i de aller fleste bannetilfellene.

6. Informasjonstyper og tilgangsstruktur

I artikkelhodet står først den valgte lemmaformen i halvfeit skrift, fulgt av en markering av styrkegrad eller grad av tabubrudd med

antall lyn, fra ingen til fire. De lemmaene som ikke er markert med lyn, anses som helt avtabuiserte – det vil si at de ikke fungerer som banneord lenger.

I artikkelkroppen oppgis først eventuelle variantformer, og deretter følger en definisjon eller en forklaring av bruk og betydning, etterfulgt av etymologiske opplysninger – i den grad jeg har klart å finne det. Etymologisk forklaring er ofte nødvendig for at man skal forstå den tidligere betydningen, da eufemisering nettopp har som funksjon å tilsløre språklig opphav. De etymologiske opplysningene er stort sett hentet fra tidligere ordbøker, både allmennordbøker og etymologiske ordbøker (Falk & Torp 1903 og Heggstad, Hødnebo & Simensen 2008), og er kontrollert av høyskolelektor Alexander Lykke, som har spesialisering i norrøn filologi. Det er ikke bare etymologisk utredning som gir hjelp til å finne betydningen, også spesiell litterær bruk kan fungere slik. For eksempel er eufemisert banning populært i barnelitteratur. Og slike uttrykk blir ofte sitert som en slags allusjoner og felleskulturell erfaring og kommer lett inn i allmennspråklig bruk. Litterært opphav blir da angitt i artikkelen, samt merkelappen «barnelitterær banning». Et eksempel er *dra på LoppHAVET!*, som stammer fra Stompa-bøkene (norsk oversettelse av A. Buckeridges *Jennings-serie*), men som brukes uavhengig av om man kjenner til kilden. Vi bruker faktisk ganske mange slike eufemiserte banneuttrykk fra barnelitteraturen som svak banning.

Betydningsbeskrivelsen bygger ofte på definisjoner og forklaringer fra tidligere ordbøker og oppslagsverk, både allmenne og fraseologiske. Viktige kilder er *Bibelen* og diverse etnologiske verker. Mang en vrien betydningsforklaring er diskutert med førsteamanuensis, folklorist og språkviter Ronald Grambo, som har spesialisert seg på temaene trolldom og magi og dermed har spesiell kunnskap om banneord (jf. Grambo 1990).

Etter definisjon eller forklaring oppgis stedfesting, der det er relevant eller kjent, som ved lemmaet *gjetost* brukt som eufemisme for Jesus. En slik bruk av ordet kan bare fungere i områder med

monoftongering, altså områder der man uttaler den første stavelsen i ordet /je:t-/. Der uttalen er /jeit-/, kan ordet selvsagt ikke fungere som eufemisme for Jesus, og dermed blir bruken stedbundet.

For de fleste lemmaene er det også oppgitt hvilken følelse uttrykket vanligvis forsterker. Jeg har operert med et fast sett av negative og positive følelser. De negative er forbauselse, forskrekkelse, irritasjon, forakt, avsky, raseri, hat, smerte, anger og likegyldighet, mens de positive er beundring, imponerhet, overraskende glede og takknemlighet. Selvsagt kan samme banneord uttrykke flere typer følelser, avhengig av kontekst og intensjon. Det gjelder særlig de mest frekvente banneordene, men likevel har de fleste ganske tydelige følelsesmessige hovedoppgaver, enten de er negative eller positive. Dette forholdet er ganske utfyllende omtalt i forordet i boka.

Til slutt i artikkelkroppen oppgis autentiske brukseksempler med kildeangivelse. Eksemplene er valgt ut for å vise lemmaenes mest typiske bruk.

I artikkelhalen oppgis ordklasse, overordnet tema og bruksfrekvens eller dialektal avgrensning, dersom uttrykket ikke er i allmenn bruk. Ordklasse angis ofte som «frase», da mange banneuttrykk er faste fraser eller rutineformler, også kalt pragmatiske idiommer, jf. *i alle sine dager!* og *hælle måne!*. Enkeltordene er som regel interjeksjoner, og historisk sett er de ofte leksikaliserte fraser, som *fyttirakkernsinn!*. I forklaringen kommer det her fram at etterledet sannsynligvis er lånt fra tysk *Schein*, omformet til norsk *skinn*, ellers ville ikke sisteledet hatt kort vokal og dobbel konsonant. Rakkeren var som kjent bøddelens medhjelper og ble regnet som en nedrig person. Det var derfor tryggest å si et *fy* først, for å sikre seg mot de onde maktene han representerte. Oppløst blir frasen *fy til rakkerens framtrøden/skinn*, som ved assimilasjon er blitt til en leksikalisert rutineformel, det vil si en fast frase som brukes i ofte gjentatte situasjoner. Typiske rutineformler er hilseformler, gratulasjoner og liknende faste fraser. Få forskere har undersøkt

rutineformler som banning eller fornærmelser, men et unntak er Culpeper (2010). Han viser blant annet at jo mer uforklarlige og leksikaliserte slike rutineformler er, jo mindre tabubelagt eller fornærmende virker de.

Artiklene i ordboka ser ut som i figur 1.

i salte helvete *///*

Uttrykker en forskrivelse til fanden og den straffen som venter der. Jf. Markusevangeliet 9:49: «For hvert menneske skal saltes med ild, og ethvert offer skal saltes med salt». Brukes ofte som innledning til retoriske spørsmål.

Eksempler:

- *Hvorfor i salte helvetet holder denne dritten på enda, dansingen skulle starte igjen kl 21.30!* (vgd.no)
- *Faen i salte helvete! Kan ikke de snørrungene på lesesalen med for mye snørr i nesa holde seg hjemme!* (NoWac)

ORDKLASSE: FRASE | TEMA: DJEVEL | LOKAL BRUK

Figur 1: Artikkel i *Norsk banneordbok*.

7. Belegg og eksempler

Jeg ønsket at alle lemmaene skulle ha autentiske eksempler, samt at eksemplene i seg selv best mulig skulle illustrere betydning og kommunikasjonsmessig funksjon. Det ble derfor brukt mye tid på å velge de beste eksemplene, og kilden er oppgitt for alle. Jeg valgte som regel flere eksempler, gjerne fra vidt forskjellige kilder. Der jeg fant gode eksempler i NRO, tok jeg dem med, blant annet for å dokumentere at bruken ikke var ny. Slik brukte jeg også Leksikografisk bokmålskorpus ved Tekstlaboratoriet i Oslo (LBK; se også Fjeld, Nøklestad & Hagen 2020) og Nasjonalbibliotekets NB N-gram, som begge dokumenterer skriftspråk. LBK er et vektet

korpus som dekker perioden 1985–2013, det vil si moderne norsk bokmål, og har ca. 100 millioner løpeord. NB N-gram dekker hele perioden 1810–2013 og har 34 milliarder løpeord fra bøker og aviser. I tillegg til at NB N-gram gir tilgang til eksempler og sitater, viser det frekvens i hele korpuset for hvert enkelt år i en periode på over 200 år. Dermed kan man også se hvor vanlig eller sjeldent et banneuttrykk er til forskjellig tid. Særlig er det fint at man også får en graf over bruksutviklingen (se figur 2 nedenfor).

Søk i vanlige talespråkkorpus var ikke særlig vellykket, da de tilgjengelige talespråkkorpusene stort sett er tatt opp i intervjuer og andre situasjoner der folk flest unngår å bruke banneord. Men BigBrother-korpuset er helt annerledes i så henseende. Det består av det autentiske talespråket til deltakerne i et av Norges første realityprogram på TV. Deltakerne der hadde liten erfaring med mediaspråk og snakket svært fritt og naturlig. BigBrother-korpuset er dessverre svært lite, men likevel ga det belegg på flere nyere banneuttrykk.

Tekstlaboratoriet ved Universitetet i Oslo har også et korpus som ble samlet inn ved hjelp av en søkerobot i 2010, Norwegian Web as Corpus (NoWaC; se også Guevara 2010). Dette korpuset har 700 millioner løpeord og er stort nok til å gi belegg på det meste av norsk samtidig språkbruk, også banning. Jeg valgte derfor NoWaC som hovedkilde for dokumentasjon av de valgte lemaene, og også som kilde for eksempler og bruksfrekvens. Det var imidlertid en del av mine registrerte banneord som ikke ga treff i korpuset. Særlig gjaldt det de nyere, seksuelt relaterte banneordene. Løsningen ble å søke i databasen over kommentarfeltene på debattsiden til avisen VG (*Verdens Gang*). Den gir heldigvis mulighet til å søke i alle kommentarene via et generelt søkefelt. Der fant jeg belegg på det aller meste jeg hadde registrert av tabuisert språk, samt et vell av autentiske eksempler. Noen sjeldne uttrykk fant jeg bare ved å google dem, og det var da vanskelig å oppgi kilde på en enkel måte, så de har fått merkelappen IN (Internett). I noen få til-

feller hadde jeg bare muntlige belegg og ingen personlig kjennskap til uttrykket, og de lemmaene er merket med «muntlig». Ved andre registrerte banneord fant jeg ikke skriftlige belegg, men hadde flere muntlige, og kjente godt til bruken selv, og da har jeg oppgitt mine egne initialer (RVF) som kilde.

8. Tabugrad

Det er vanskelig å bestemme hvor sterkt tabubrudd et bannetrykk innebærer, men veldig mange er interessert i nettopp hvor stygt eller sterkt et uttrykk er. Særlig for andrespråksbrukere er dette av stor viktighet. Derfor har jeg valgt å markere med antall lyn hvor sterkt tabubrudd de enkelte lemmaene uttrykker. Det er imidlertid ikke enkelt å finne rett markering, særlig fordi situasjon, kontekst og fonetiske forhold virker sterkt inn. Et uttrykk kan være ganske akseptabelt med lite trykk, men legges det på sterkt trykk eller andre framhevende egenskaper, kan samme uttrykk virke svært tabubelagt. Et trykklett «fan» med fremre /a/ kan lett passere, mens et ettertrykkelig uttalt «faen» med sterkt trykk på en bakre /a/ vil mange finne vulgært og støtende. Siden meste parten av materialet som ordboka bygger på, kommer fra skriftlige kilder, gjør det vurderingen av tabugrad ekstra vanskelig. Vanligvis er banning noe som uttrykkes muntlig, og da er uttale, trykkplassering og kontekst svært avgjørende for hvor sterkt tabubruddet er. Det kan man ikke lett vise i en skriftlig framstilling. Ved markering av tabugrad i *Norsk banneordbok* valgte jeg derfor å stole på mitt eget og medhjelperes skjønn.

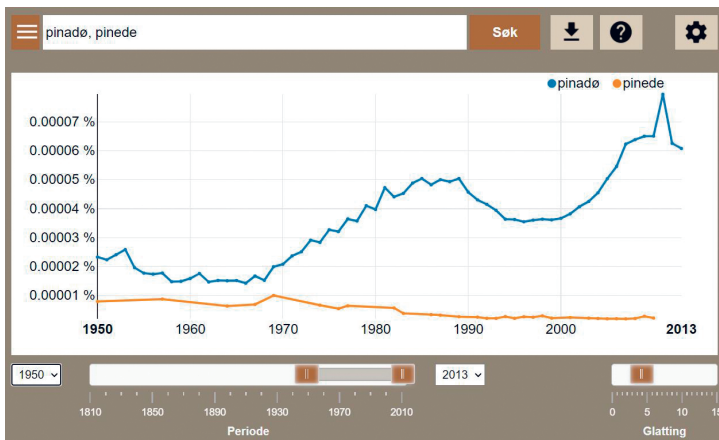
Svært mange av de lemmatiserte banneordene oppleves i dag som avtabuiserte. For eksempel har *kødde* fått bare ett lyn, selv om det i betydningen 'tulle' eller 'rote til, ødelegge' opprinnelig refererer til menns testikler og altså er et kjønnsord. Uttrykket *i alle dager* har på sin side ikke fått noen lyn. Det uttrykket refererer til

‘alle dager som Gud gir’, altså selve skaperverket, og var tidligere et eufemisert tabuuttrykk. Muligens hadde det referanse til selveste dommedag, som skulle være den siste av alle dager menneskeheten var tildelt, ifølge *Bibelen*. I dag forsterkes uttrykket ofte til *i alle sine dager*. Man kan der ikke bytte ut *sin* og *si* med samme betydning **i alle mine/våre dager!* som uttrykk for ergrelse eller overraskelse. Pronomenet *sine* underbygger derfor den historisk tabuiserte funksjonen og henviser til et undertrykt subjekt i tredje person, som høyst sannsynlig er Gud. Uttrykket finnes også i varianten *hva i alle (sine) dager?*. Der er banneuttrykket formet som et retorisk spørsmål, og det brukes i dag som et mildere uttrykk for banning ved ergrelse eller irritasjon. Betydningen med referanse til dommedag er nok helt avbleket eller formørket for dagens brukere, og derfor blir lemmaet heller ikke merket med tabulyn. Henvisingen til dommedag er funnet i et tidligere oppslagsverk (Evensberget & Gundersen 1995), og da er det selvsagt henvist dit i artikkelen om uttrykket. De avtabuiserte uttrykkene regnes som historiske banneord som sier mye om vår tabuspråklige kulturhistorie, og fortjener derfor en plass i en oversikt over norske banneord.

Til tross for avtabuisering og kulturell utvikling er det noen uttrykk som klart markerer seg som mer tabubelagt enn andre. For eksempel har *motherfucker* blitt markert med fire lyn, som er den sterkeste markeringen, sammen med *child fucker* og noen andre. Til sammen har 23 lemmaer fått så mange lyn i *Norsk banneordbok*, og de fleste er lånt fra amerikansk-engelsk. Det er særlig de nyere tabuordene som er sterke, naturlig nok. Fordi mange av de eldre har gjennomgått den lange prosessen med semantisk avbleking, oppstår det et behov for nye uttrykk når sterke følelser er i sving. I middelalderen var det å sverge ved Guds/Jesu pine og død på korset noe av det styggeste man kunne gjøre. I dag er slike uttrykk så leksikalisert og eufemisert at det er vanskelig å tolke dem, som *pinede*, *inede*, *beskanlari* og mange flere. De har lav bruksfrekvens i moderne språk, og det er sannsynligvis få i dag som føler at de

markerer sterk banning. Bruksfrekvens ble søkt opp i NB N-gram. Her kan man finne frekvens i promille av antall ord i korpuset, og man får gode grafer som gjør det lett å se hvordan bruken av ord og uttrykk har endret seg over tid. I figur 2 vises frekvens i bruken av to banneord, *pinadø* og variantformen *pinede*. NB Ngram-korpuset gjør det også mulig å finne ut om de enkelte banneuttrykkene har vært i bruk tidligere, og eventuelt i hvilken grad. Jeg valgte derfor å bruke NB N-gram som støtte for å bestemme tabugrad.

Figur 2: Frekvensgraf fra NB N-gram for *pinadø* og *pinede*.

Ord som har vært lenge i bruk som tabu, og som i de seinere år har økt i bruksfrekvens, er neppe sterke banneord lenger. Relativt nye banneord som viser sterkt stigende frekvens, har derimot høyst sannsynlig sterk tabugrad, da de sterkeste tabuene ofte er ganske nye.

Det er som nevnt problematisk å avgjøre hva som er banning, og hvor sterk kraft de forskjellige uttrykkene har. Man kan diskutere om et avtabuisert uttrykk som *herregud* er banning i det hele tatt. Det kommer an på hvilket perspektiv man legger på framstillingen. I et diakront perspektiv er det et alvorlig brudd på

kristendommens andre bud, og er slik sett banning. I et synkront perspektiv er det imidlertid ikke å regne som banning, men som et ekko av tidligere tiders banning. Hvor mye vekt som skal tillegges bruksfrekvens ved bestemmelse av tabuograd, må vurderes ut fra skjønn. En systematisk undersøkelse av hva som oppleves som sterk eller svak banning, er ikke gjort for norsk, men har vært utført for mange andre språk. De fleste slike undersøkelser måler forsøkspersonenes holdning til eller mening om de enkelte uttrykkene. Det fins ingen objektiv eller standardisert måte å bestemme banneordenes kraft på, og tabuograden kan egentlig bare måles ut fra den konteksten ordene faller i. Holdningsundersøkelser er arbeidskrevende og kostbare, og siden resultatene er relative og kanskje upålitelige, har jeg ikke vurdert en slik undersøkelse som avgjørende for å finne holdninger til de enkelte tabuord. De holdningsundersøkelser som fins, undersøker dessuten kun et fåtall banneord. Å undersøke rundt ett tusen ville vært en stor og sannsynligvis ugjennomførbar undersøkelse med tvilsomme resultater. Jeg har derfor valgt å støtte meg på mange års erfaring med leksikografisk arbeid og lang språkkonsulenterfaring samt skjønnsmessig vurdering av frekvensstudier.

9. Avslutning

Jeg har her beskrevet en del problemer med å lage en banneordbok. Det er vanskelig både å definere hva et banneuttrykk er, og å vite hva de forskjellige banneuttrykkene betyr. Dermed kan det synes umulig å lage en oversikt over et språks bannevokabular. *Norsk banneordbok* er heller ikke å regne som en endelig og totalt dekkende beskrivelse av dette spesielle vokabularet. Det er mye skjønn fra forfatterens side som ligger til grunn. Et kriterium som likevel er avgjørende for å regne noe som banning, er at det er et ekspletivt uttrykk, som ikke bringer ny saklig informasjon inn i et

utsagn. Om man sier til en person: *så dum du er!* eller *herregud, så dum du er!*, er informasjonsverdien den samme, bortsett fra at man forsterker sin påstand om samtalepartnerens manglende klokskap. Samtidig får man gitt uttrykk for en følelse av irritasjon eller oppgitthet. Ved et mer positivt utsagn vil det samme ordet markere positive følelser: *herregud, så flott han er!*. Det er konteksten som gir et ekspletivt uttrykk innhold. Det at man ikke øker informasjonsverdien av en påstand eller mening, men forsterker det man sier, ved å vise egne følelser ved hjelp av et tabubrudd med referanse til overnaturlige krefter, er kanskje det mest avgjørende kriteriet for at et uttrykk skal regnes som banning. Å fange opp alle uttrykk i et språk er neppe mulig, og det kommer stadig inn meldinger til meg og til forlaget om manglende registrering av ord og uttrykk i norsk banning. Disse tas imot med interesse og takk, og noteres for en mulig fremtidig utvidet og bedre utgave av ordboka.

Litteratur

Ordbøker

- Bokmålsordboka*. Språkrådet og Universitetet i Bergen. <<https://ordbok.uib.no/>> (august 2020).
- Dagrin, Bengt (1985): *Fula ordboken*. Stockholm: Lindblads.
- Det Norske Akademis ordbok*. Det Norske Akademi for Språk og Litteratur / Kunnskapsforlaget. <www.ordnett.no> (august 2020).
- Evensberget, Snorre & Dag Gundersen (1995): *Bevingede ord*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Falk, Hjalmar & Alf Torp (1903): *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog*. Kristiania: H. Aschehoug.
- Fjeld, Ruth Vatvedt (2018): *Norsk banneordbok*. Oslo: Humanist forlag.

- Heggstad, Leiv, Finn Hødnebo & Erik Simensen (2008): *Norrøn ordbok*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hughes, Geoffrey (1984, 2006): *An encyclopedia of swearing: the social history of oaths, profanity, foul language, and ethnic slurs in the English-speaking world*. Armonk, New York, London: M.E. Sharpe.
- Johnson, Samuel (1755): *A Dictionary of the English Language*. London: W. Strahan.
- Melin, Lars og Martin Melin (1996): *Norstedts förbjudna ordbok*. Stockholm: Norstedts.
- NO = *Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet* (1966–2016): Oslo: Det Norske Samlaget.
- NRO = Knudsen, Trygve, Alf Sommerfelt & Harald Noreng (1937–1957 og 1995): *Norsk Riksmålsordbok*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) og Kunnskapsforlaget. Nettversjon på ordbokportalen Ordnett. <www.ordnett.no> (august 2020).
- Nynorskordboka*. Språkrådet og Universitetet i Bergen. <<https://ordbok.uib.no/>> (august 2020).
- ODS = *Ordbog over det danske Sprog* (1918–1956). København: Det Danske Sprog- og Literaturselskab. <<https://ordnet.dk/ods>> (august 2020).
- Oxford English Dictionary* (1884–1928). Oxford University Press.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien (Svenska Akademiens ordbok)* (1893–). Lund. <svenska.se> (august 2020).
- Svensk og dansk bandeordbog* (2007). Öresunds Översättningsbyrå. <https://www.dansk-og-svensk.dk/danskt_lexikon2/Bandeord/svenske_danske_bandeord.htm> (april 2020).
- Webster III* = Gove, Philip Babcock (ed.) (1961): *Webster's Third New International Dictionary, Unabridged*. Springfield, Massachusetts: Merriam.

Annen litteratur

- Bibelen* (2011). Det norske Bibelselskap. Oslo: Verbum forlag.
- Culpeper, Jonathan (2010): Conventionalized Impoliteness Formulae. I: *Journal of Pragmatics* 42 (12), 3232–3245.
- Fjeld, Ruth Vatvedt (2002): Om banning og sverting. I: *Maal og Minne* 2, 152–156.
- Fjeld, Ruth Vatvedt & Gudmund Harildstad (2000): Om norsk populærleksikografi. I: *Ord om ord* 6, 54–69.
- Fjeld, Ruth Vatvedt, Anders Nøklestad & Kristin Hagen (2020): Leksikografisk bokmålskorpus (LBK) – bakgrunn og bruk. I: Janne Bondi Johannessen & Kristin Hagen (red.): *Leksikografi og korpus. En hyllest til Ruth Vatvedt Fjeld*. Oslo Studies in Language 11(1), 101–124 <<https://journals.uio.no/osla/article/view/8176/7269>> (august 2020).
- Grambo, Ronald (1990): *Djevelens livshistorie. Scener fra en travel tilværelse*. Oslo: Ex Libris.
- Graves, Robert (1936): *The Future of Swearing and Improper Language*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Guevara, Emiliano Raul (2010): NoWaC: a large web-based corpus for Norwegian. I: *Proceedings of the NAACL HLT 2010 Sixth Web as Corpus Workshop*. Association for Computational Linguistics, 1–7.
- Hellquist, Elof (1918): *Om namn och titlar, slagord och svordomar*. Lund: C.W.K. Gleerup.
- Jespersen, Otto (1911): Om banden og sværgen. Iagttagelser om edernes sproglære. I: *Festskrift til H.F. Feilberg fra nordiske sprog- og folkeminddeforskere på 80 års dagen den 6. august*. Kristiania: Bymaalslagets forlag, 33–40.
- Ljung, Magnus (1984): *Om svordomar i svenskan, engelskan och arton andra språk*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Ljung, Magnus (1987): *Banning i norsk, svensk og 18 andre språk*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Ljung, Magnus (2006): *Svordomsboken. Om svärande och svordomar på svenska, engelska och 23 andra språk*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Montagu, Ashley (1973): *The Anatomy of Swearing*. London og New York: Macmillan and Collier.
- Stroh-Wollin, Ulla (2008): *Dramernas svordomar: en lexikal och grammatisk studie i 300 års svensk dramatik*. Svensk dramadialog 10 (FUMS-rapport nr. 224). Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Wyss, Stephan (1984): *Fluchen. Ohnmächtige und mächtige Rede der Ohnmacht. Ein philosophisch-theologischer Essay zu einer Blütenlese*. Freiburg/Schweiz: Exodus.

Anvendte korpus

- BigBrother-korpuset. Tekstlaboratoriet, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. <<http://www.tekstlab.uio.no/nota/bigbrother>> (august 2020).
- LBK = Leksikografisk bokmålskorpus. Tekstlaboratoriet, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. <<https://tekstlab.uio.no/glossa2/bokmal>> (august 2020).
- NB N-gram. Nasjonalbiblioteket. <http://www.nb.no/sp_tjenester/beta/ngram_1> (august 2020).
- NoWaC = Norwegian Web as Corpus. Tekstlaboratoriet, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. <https://tekstlab.uio.no/glossa2/nowac_1_1> (august 2020).
- VG = *Verdens Gang*. Norsk avis. <<https://vgd.no/>> (august 2020).

Ruth Vatvedt Fjeld
professor
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Universitetet i Oslo
Postboks 1102
NO-0317 Oslo
r.e.v.fjeld@iln.uio.no